

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University

ISSN 0858-8325 © ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๓

บทบรรณาธิการ

ศึกษาศาสนาอย่างวิทยาศาสตร์ ศึกษาศาสนาอย่างศาสนา

ผู้ชายไทยสมัยก่อนต้องบวชเรียน ใครไม่บวชเรียน ถือว่าเป็นคนดิบ คนดิบก็คือคนที่ยังไม่ได้รับการอบรมบ่มนิสัย เหมือนผลไม้ห่ามหรือครึ่งดิบครึ่งสุกที่ต้องบ่มก่อนจึงจะหวาน

ผู้ชายไทยต้องบวชก็เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผู้ที่เลี้ยงดูเรามีพ่อแม่เป็นต้น เพราะการบวชเป็นบุญอันยิ่งใหญ่ บวชเอาบุญอุทิศให้พ่อแม่ได้เป็นความกตัญญูอันยิ่งใหญ่สมกับบุญคุณอันใหญ่หลวงของพ่อแม่ที่เลี้ยงดูมา การบวชเป็นการสืบพระศาสนาเพราะได้เป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นรัตนะหนึ่งในสามของพระพุทธศาสนา

บวชแล้วก็ต้องเรียนเพื่อจะสืบทอดคำสอนของพระพุทธศาสนา และเรียนความรู้อื่น ๆ ที่จะไปทำประโยชน์แก่บ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการหรือเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่คนนับถือความรู้ในถิ่นฐานของตน

ความรู้ที่ได้เรียนทั้งทางโลกและทางธรรมเช่นว่านั่นมีกล่าวถึงในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ว่า ได้แก่พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี ขอม ไทย การคิดเลขและ

ทำบัญชี ความรู้อื่น ๆ เช่นพิชัยสงคราม คนไทยโบราณเรียนศาสนาอย่างเป็นศาสนา และเรียนความรู้ทางโลกอย่างวิชาที่จะทำอาชีพการงานต่อไป และความรู้พระพุทธศาสนาก็เป็นความรู้ที่มีแนวคิด วิธีการและมาตรฐานในตัวเอง เป็นความรู้เพื่อจะปฏิบัติและวัดผลด้วยการปฏิบัติอันรู้ได้เฉพาะตัวเป็นปัจเจกตั้ง อย่างต่ำสร้างคนดี อย่างสูงนำสู่ความหลุดพ้น อยู่ในศาสนาที่สืบศาสนาอยู่ในสังคมปุถุชนก็เป็นผู้ทำการทำงานที่เป็นคนดี

เมื่อความรู้วิทยาศาสตร์อย่างตะวันตกเข้ามาในเมืองไทยใหม่ ๆ ในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ นั้น ศาสนาก็ยังเป็นความรู้เฉพาะที่ต่างกับวิทยาศาสตร์ แม้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษามัยนั้นจะเห็นความสำคัญของความรู้วิทยาศาสตร์ แต่ไม่ใช่ผู้คลั่งไคล้วิทยาศาสตร์ การศึกษาอย่างที่ท่านประสงค์ก็คือการศึกษาที่ทำให้คนมี “น้ำใจเป็นวิทยาศาสตร์” คือรู้จักหาเหตุผล ไม่ใช่เอาวิทยาศาสตร์ไปตัดสินความรู้อื่น ๆ ทั้งหมด หนังสือธรรมจริยาของท่านเป็นตัวอย่างของความรู้เช่นนั้น เป็น

หนังสือที่แสดงวิสัยทัศน์อันกว้างไกลในการปรับความคิดอย่างสมัยใหม่คือวิทยาศาสตร์เข้ากับความรู้ในวัฒนธรรมเดิมของไทย

ในโลกตะวันตกเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ นั้น การศึกษาศาสนาในแบบวิทยาศาสตร์สังคม (social science) หรือสังคมศาสตร์ก็เกิดขึ้นด้วย โดยเฉพาะการศึกษาศาสนาที่นับถือกันในหมู่ชนเผ่าต่าง ๆ ที่ห่างไกลความเจริญ เช่นตามป่า เขา และเกาะในมหาสมุทร นักสังคมวิทยาที่ศึกษาลัทธิความเชื่อของคนเหล่านี้ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุแห่งความเชื่อทางศาสนา มีปาเรโต (Pareto) เป็นต้น นักจิตวิทยาที่ได้รับอิทธิพลวิทยาศาสตร์ก็อธิบายที่มาของลัทธิความเชื่อในเชิงจิตวิทยามีซิกมุนด์ فروยด์ (Freud) เป็นต้น

นักสังคมศาสตร์เหล่านี้ศึกษาศาสนาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์คือหาข้อมูลและสร้างทฤษฎีมาใช้อธิบาย โดยที่ทฤษฎีเหล่านั้นมิได้ยอมรับความรู้พิเศษทางศาสนา คือ ศาสนาอย่างคนนอกศาสนาที่มีได้นับถือและปฏิบัติ ศาสนา แต่ดูเอาจากภายนอก และคาดคะเนเหตุและผลของศาสนาเอาตามประโยชน์ทางสังคมอย่างที่ตนนึกคิด โดยปราศจากการปฏิบัติอันเป็นหัวใจสำคัญของศาสนา แต่การศึกษาในแนวทางนี้ก็ยังให้ความสำคัญแก่ศาสนาในฐานะเป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นวิธีควบคุมทางสังคม (social control) อย่างหนึ่ง มิได้โจมตีศาสนาในเรื่องความจริงหรือเท็จ การศึกษานี้จัดเป็นการศึกษาศาสนาในเชิงวิชาการแบบหนึ่ง การศึกษาดังกล่าวนี้นี้มีความสำคัญในด้านการศึกษาเชิงสถาบัน คือศึกษาสถาบันทางพระพุทธศาสนา เช่น สถาบันสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ องค์การสงฆ์ต่าง ๆ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับสถาบันอื่น เช่น การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความคิดทางศาสนากับเรื่องเฉพาะ เช่น สตรี สิทธิเสรีภาพ ความยุติธรรม ซึ่งเรื่องเหล่านี้แม้มิใช่ตัวความคิดทางศาสนา แต่ก็ เป็นความคิดที่เกี่ยวข้องกับ

ศาสนา และมีผลกระทบต่อความมั่นคงของศาสนาซึ่งเป็นสถาบันสำคัญทางจิตใจของคนในสังคม

ศาสตร์นอกศาสนาที่ศึกษาความคิดของพระพุทธศาสนาในปัจจุบันซึ่งมักเป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์บ้าง วิเคราะห์โจมตีพระพุทธศาสนาบ้างก็คือปรัชญาและวิทยาศาสตร์ วิชาทั้งสองนี้วิพากษ์วิจารณ์พระพุทธศาสนาจากขอบเขตความรู้และวิธีการอันจำกัดของตน ซึ่งว่าโดยเปรียบเทียบแล้วก็เหมือนนกในกะลา หรือปลาในบ่อน้ำที่วิพากษ์วิจารณ์โลกภายนอกจากความรู้ในขอบเขตที่แคบกว่าของตน

ปรัชญาจำกัดขอบเขตความรู้อยู่ในระดับเหตุผลเชิงตรรกวิทยา มักจะวิพากษ์วิจารณ์ความขัดแย้งในตัวระบบความคิดและมโนทัศน์ เช่นพระพุทธศาสนาเป็นประโยชน์นิยมหรือไม่ พระพุทธศาสนาสอนให้ละความอยาก แต่ก็สอนให้ปรารถนาพระนิพพาน คำสอนสองเรื่องนี้ขัดกันหรือไม่ พระพุทธศาสนายอมรับเรื่องการค้ำกำไรของทุนนิยมได้หรือไม่ การวิพากษ์วิจารณ์นี้เป็นการตีความตามถ้อยคำที่ปรากฏในคัมภีร์บ้าง ตามที่มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ไว้แล้วบ้าง การตีความเช่นนี้ย่อมจำกัดอยู่ในขอบเขตความเข้าใจทางภาษา ซึ่งต่างกับความเข้าใจด้วยการปฏิบัติธรรมที่ให้ประสบการณ์ทางศาสนา เช่นการเข้าใจเรื่องกรรมของบุคคลตามถ้อยคำที่ปรากฏในคัมภีร์ย่อมต่างกับความรู้ด้วยพุพเพนิวาสานุสติญาณ การวิเคราะห์ทางปรัชญาจึงทำให้ไกลการปฏิบัติและเข้ากันไม่ได้กับศรัทธาซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นทางศาสนา การพูดโดยไม่มีศรัทธามักจะเป็นการพูดเรื่องศาสนาไปคนละทางกับหนทางและจุดมุ่งหมายของศาสนา การพูดในสิ่งที่ไม่มีการประสบการณ์ย่อมห่างออกไปจากความจริงและเกิดข้อสงสัยมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นสงสัยว่าถ้อยคำนั้น ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกไม่ใช่พุทธพจน์ สงสัยว่าถ้อยคำในพระไตรปิฎกทั้งหมดไม่ใช่พุทธพจน์ สงสัยว่านรกสวรรค์ ภพภูมิไม่มีจริง สงสัยแม้กระทั่งว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่มีจริง ทั้งนี้เพราะศาสตร์เช่นปรัชญาเป็นศาสตร์ที่เริ่ม

ด้วยความสงสัย ดำเนินไปด้วยความสงสัย และจบด้วยความสงสัย อัตตาของนักปรัชญาก็คือสงสัยได้นับเป็นความฉลาด สงสัยมากที่สุดยิ่งฉลาดที่สุด ความสงสัยนั้นจะมีคุณค่าเมื่อเป็นวิถีไปสู่ความรู้ แต่จะไม่มีคุณค่าหากความสงสัยเป็นไปเพื่อความสงสัย เพราะจะเป็นแต่การเดินไปรอบ ๆ ศาสนาโดยเข้าไม่ถึงตัวศาสนา

วิทยาศาสตร์กวีพากษ์วิจารณ์พระพุทธศาสนาจากขอบเขตอันจำกัดของตนคือวัตถุนิยม ที่ถือว่าความจริงที่อยู่พ้นขอบเขตของสสารและพลังงานไม่มีจริง คุณค่า ดีชั่ว ถูก ผิด บาปบุญคุณโทษ งาม ไม่งาม ยุติธรรม ซื่อสัตย์ เหล่านี้ไม่มีจริง เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้น เพราะรู้เห็นสัมผัส จับต้องไม่ได้ ยิ่งชาติอดีต ชาติหน้า ยิ่งไม่มีจริง มนุษย์เกิดแล้วก็สลายไปไม่มีอะไรเหลือ วิทยาศาสตร์จึงเป็นวิชาที่บอดในเรื่องคุณงามความดี เป็นวัตถุนิยมและอุกฉะทิกฐิ เช่นนี้ก็คือสิ่งที่พระพุทธศาสนามองเห็นว่าเป็นภัยแก่ความรู้ตัวชั่วของมนุษย์และจัดเป็นมิจฉาทฐิ

การลอกเปลือกของพระพุทธศาสนา คือการตัดสินใจว่าข้อความนี้แปลกล่อมเข้ามาในพระไตรปิฎก ส่วนนี้มีผู้แต่งเติมขึ้นภายหลังนั้นก็เป็นการปรารภนาติที่จะให้ได้แก่นของพระพุทธศาสนาในที่สุด แต่ความสงสัยก็มักมาพร้อมกับความสงสัยยิ่งขึ้น เมื่อลอกจากเปลือกลงไปทีละชั้น ๆ ในที่สุดอาจไม่มีอะไรเหลือ แม้แต่สติปัญญา 4 กรรม และนิพพาน ก็เป็นเรื่องที่ตั้งข้อสงสัยได้ ผิดกับการปฏิบัติจากเรื่องที่เป็นเปลือกแล้วเห็นธรรมลึกลงไปทีละชั้น ๆ ในที่สุดจะไปถึงแก่น เมื่อถึงแก่นแล้วก็รู้ว่าอะไรเป็นแก่นอะไรเป็นเปลือก คนที่รู้ว่าอะไรเป็นแก่นอะไรเป็นเปลือกก็คือคนที่ผ่านทั้ง 2 อย่าง

ความสงสัยและการวิพากษ์วิจารณ์เป็นสิ่งที่ดี เพราะทำให้ไม่เชื่อง่าย แต่ถ้าสงสัยและวิพากษ์วิจารณ์จนไม่มีศรัทธาเหลืออยู่ก็จะได้แต่ความตื่นเตน สะใจ แต่ไม่ได้ประโยชน์อะไรในทางกล่อมเกลาลดใจที่เป็นจุดมุ่งหมายอันแท้จริงของศาสนา การศึกษาศาสนาเชิงวิชาการจะต้อง

รอบคอบและระมัดระวังในเรื่องนี้ เพราะอาจหลุดจากลัทธิมาทิจิไปสู่มิจฉาทฐิได้

การอธิบายและวิเคราะห์ศาสนานั้นถ้าไม่มาจากคนในของศาสนาก็มาจากคนนอก คำว่าคนนอกนี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนา ที่เป็นผู้รู้ทางศาสนาแต่ทำตัวเป็นคนนอกก็มี คนนอกมักคิดว่าหากวิเคราะห์ศาสนาตามความเชื่อและข้อมูลของศาสนานั้นเป็นอคติคือมีใจเอนเอียงเข้าข้างศาสนา ส่วนการวิเคราะห์ของคนนอกเป็นการมองศาสนาจากผู้ที่อยู่ภายนอก จึงไม่ถูกศาสนาครอบงำ และเป็นการพิจารณาที่เป็นกลาง เป็นไปตามความจริง เป็นวัตถุนิยม แต่ที่จริงแล้วการที่วิเคราะห์อย่างคนนอก เช่นการโจมตีพระพุทธเจ้าว่ามีอคติต่อเพศหญิงของนักวิชาการสตรีนิยมก็เป็นอคติของคนนอกที่เอาความคิดทฤษฎีที่ตนเชื่อมามองพระพุทธศาสนา

นอกจากนั้นการพิจารณาศาสนาอย่างคนนอกส่วนมากมักจะมาจากคนที่เชื่อความจริงเฉพาะในขอบเขตของวิทยาศาสตร์ เช่นตั้งคำถามจากความเชื่อวัตถุนิยมของวิทยาศาสตร์ที่ว่า “จริง” คือเห็นกับตา หรือได้ยินกับหู จึงไม่ยอมรับความพิเศษของผู้ที่เป็นอริยบุคคลที่ยิ่งกว่าอัจฉริยะบุคคลตามธรรมดา ไม่ยอมรับความรู้พิเศษที่ไม่อาจพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้ เช่น บุญ บาป กรรม ชาติภพ ภูมิ นิพพาน สวรรค์ นรก ศีลธรรม การวิจารณ์เช่นนี้เท่ากับวิจารณ์จากความไม่เชื่อ ไม่ศรัทธาของตน และไม่ได้รับผลดีใด ๆ จากศาสนา เพราะหากถือว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีก็เป็นแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับคุณธรรมอื่น ๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูกตเวทิตา ทิริ โอตตปปะ การให้ และหากเป็นเช่นนั้นศาสนาก็ไม่มีคุณประโยชน์อันใดแก่คนเหล่านี้ เพราะสิ่งที่มีคือความสงสัย ไม่ศรัทธา และสิ่งที่ไม่มีคือความศรัทธา นับถือ และความปรารถนาจะค้นหาสิ่งดี ๆ ที่ศาสนาให้แก่ชีวิต และนำไปปฏิบัติอันเป็นหลักสำคัญของศาสนา เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ที่เป็นเพียงเกมหรือความสนุกทางสมองมากกว่าเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีงาม ประโยชน์แก่ชีวิตย่อม

น้อยกว่าผู้ลงมือปฏิบัติธรรมแม้เพียงวันเดียว ความรู้มากมายในอดีต คนปัจจุบันไม่รู้เพราะไม่ได้ศึกษาสืบทอด คนปัจจุบันบางพวกตัดสินว่าความรู้ในคัมภีร์ไม่จริงเพราะพิสูจน์ทดสอบไม่ได้ด้วยความรู้ปัจจุบัน หากต่อไปไม่มีคนเรียนภาษาบาลี คนเหล่านี้ก็ต้องสรุปว่าภาษาบาลีไม่มีจริง ถ้าเราเชื่อว่ามี พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ก็ต้องยอมรับผลของการสังคายนา ถ้าเราเชื่อว่าการสังคายนามาจากผู้รู้ศาสนาได้ สืบทอดคำสอนมา และตรวจสอบกันจนเป็นที่ยอมรับ ก็ต้องเชื่อว่าข้อความในพระไตรปิฎกเป็นคำสอนแท้ หากไม่รับสิ่งเหล่านี้แต่เลือกรับเอาตามที่คิดว่าพระพุทธศาสนาควรเป็น

ก็ทำให้ไม่ศึกษาสิ่งที่ตนไม่เชื่อว่าเป็นคำสอนแท้ ซึ่งความบกพร่องอาจมาจากสติปัญญาของคนที่ไม่เข้าใจและไม่สามารถในการตีความ เนื่องจากขาดความรู้ที่มีในยุคก่อนก็ได้ ศาสนาทั้งหลายจึงเคารพและไม่เปลี่ยนแปลงคัมภีร์ของตนไม่ว่านักตีความจะวิจารณ์อย่างไรก็ตาม เพราะไม่แน่ว่าการวิจารณ์อาจเป็นไปเพราะความเขลาหรืออวิชาก็เป็นได้ วารสารพุทธศาสนศึกษาแม้จะลงพิมพ์เรื่องที่เป็นการค้นคว้า และวิพากษ์วิจารณ์เชิงประจักษ์ แต่ก็มิได้ลืมน้อมน้อมระงับในเรื่องดังกล่าว

